

Jan Wawrzyński

MATERIAŁY KRYTYCZNE
DO POLSKO-ROSYJSKIEGO SŁOWNIKA LITERATUROZNAWCZEGO

Niniejsza publikacja nawiązuje do dwu wcześniejszych prac, w których przedstawiłem szereg problemów konfrontacji przekładowej polskiego i rosyjskiego słownictwa literaturoznawczego¹. Tłumaczenie tego rodzaju terminów i słownictwa fachowego w słownikach polsko-rosyjskich ogólnych oraz w słowniku terminów literackich² wymaga różnorodnych korekt i uzupełnień. Wielość tych poprawek i addendów zdaje się świadczyć o celowości opracowania specjalnego słownika przekładowego leksyki literaturoznawczej języka polskiego i rosyjskiego. Poniższe notki dotyczą polsko-rosyjskich odpowiedniości przekładowych i odnoszą się po części do odpowiedniości znanych słownikom, a po części do odpowiedniości nie występujących w żadnym z opublikowanych słowników. Hasła, ich wybór nie ogranicza się do zestawu haseł zawartych w STL, lecz obejmuje także te pozycje słowników ogólnych języka polskiego i słowników ogólnych polsko-rosyjskich, które oznakowane zostały kwalifikatorami "literatura", "literacki" czy "literaturoznawczy", a w STL nie występują.

ANEDATOWANIE - odpowiednik antidatirowat' (wyraz nie notowany w ObrSRJ, ale występuje w siatce SIS) ma niewłaściwą gramaty-

¹ Zob. J. W a w r z y ń c z y k, Rosyjska i polska terminologia literacka w konfrontacji przekładowej, "Przegląd Rusycystyczny" 1984, z. 1-2, s. 55-59; t e g o ż, Uwagi o terminologii literackiej w polsko-rosyjskiej konfrontacji przekładowej, "Acta Universitatis Lodziensis", Folia litteraria (w druku).

² Por. zestawienie źródeł leksykograficznych na końcu artykułu.

cznie postać w STL; należało utworzyć rzeczownik odsłowny anti-datirowanije. Tekstowo realny jest też translacjowy datirowanije z adnim czisłom.

ANTYPROZA - w STL brak, ale zob. SJPSupł. W HS brak. Można zaproponować przekład antiproza (choć brak tego wyrazu w dostępnych mi źródłach rosyjskich).

BAJRONISTA - wyraz odnotował SJPSzymcz (tego typu derywatów STL z reguły nie podaje). Jako odpowiednik por. twór analogiczny, czyli bajronist, odnotowany w OrfogrSRJ (jego użycie zaświadcza m. in. teksty W. M. Żymunskiego).

BIBUŁA - wg STL to tylko podpolnaja pieczat'. Należy jednak wziąć też pod rozwagę przekład ustalony w HS czy Bogil: nielegalnaja litieratura. W obu wypadkach pozostaje nieadekwatność stylistycznego zabarwienia członów pary przekładowej.

BOUTS-RIMÉS - w STL bez odpowiednika rosyjskiego. W KwiatkPS zob. hasło burime.

BRACHYKOLON - nieobecny w STL, w HS. Jest w SJPSupł, w SWOTok. Odpowiednik to brachikołon (zob. KwiatkPS).

BRACHYLOGIA - STL nie ma odpowiednika rosyjskiego, w HS brak hasła. Właściwa jest tu forma rosyjska brachiołogija, którą por. w Probl. 1986, s. 251 (KwiatkPS, tym bardziej że TimTurSLT pominęli ją).

CHARAKTERYSTYCZNOŚĆ - w STL przytoczono wyrażenie niestosowne pod względem gramatycznym, mianowicie przymiotnik. Rzeczywiste odpowiedniki to wyrażenia charaktiernaja czerta, charaktiernyje czerty lub też deadiektynowy rzeczownik charaktiernoje.

COPLA - STL należy uzupełnić dopisując formę rosyjską kopła (za KwiatkPS).

CZTEROSTOPOWIEC - hasło nieobecne w STL, w HS. Jest w siatce SJPSupł, SJPSzymcz. Nie oddający syntetyzmu polskiego wyrażenia przekład rosyjski, jaki można zaproponować, to dwuwyrazowy związek czetyriochstopnyj stich.

CZTEROSTOPOWY - zrozumieli brak tego hasła przymiotnikowego w STL. Brak go też w HS. Obecne jest w SJPSupł, SJPSzymcz. Odpowiednikiem rosyjskim będzie, zgodnie z poprzednią notką, przymiotnik czetyriochstopnyj.

CZTEROWIERSZ - STL mógł zaczerpnąć odpowiednik z HS: czetwierostiszyje.

CZTEROZGŁOSKOWIEC - w STL tego hasła brak. HS również je pomi-

nał. Ma SJPDor i SJPSzymcz. Proponowany odpowiednik: czetyrioch-słożnyj stich. W moich źródłach brak danych do oceny potencjalnego syntetyzmu czetyriochsłożnik.

DADAISTA - w STL jest oczywiście tylko pozycja dadaizm. Hasło nie ma w SJPDor i SJPSzymcz żadnego kwalifikatora, ale jego związek z tekstami literaturoznawczymi jest naturalny. Ekwiwalent rosyjski to dadaiat, derywat odnotowany w ZaICSRJ, ale nie w słownikach definicyjnych języka rosyjskiego (por. ObrSRJ), co wydaje się interesujące w świetle obecności tworu dadaista w słownikach definicyjnych języka polskiego. HS pozycji dadaista nie ma.

DAKTYLICZNY - w STL brak. Odpowiedniość daktyliczny vs. daktyliczeskiej do przyszłego słownika zaczerpnąć można z HS.

DIAFORA - w STL brak odpowiednika rosyjskiego, w HS brak hasła. Należy zwrócić uwagę, że definicja przytoczona w STL nie jest ekwiwalentna definicji SJPDor czy SWOTok. Niemniej w kwestii tłumaczenia do rozważenia pozostaje translac diafora, za Probl 1986, s. 251.

DRAMOLET - w STL brak przekładu na rosyjski, w HS brak w ogóle hasła. Por. możliwe pjeska, dramaticzeskiej etiud.

EGZOTYZM - do przekładu STL ekzotika można jeszcze ewentualnie dopisać odpowiednik ekzotyczność (za HS, Bogil).

ENCHIRYDION - wyraz ten w STL nie ma odpowiednika rosyjskiego, w HS brak natomiast samego hasła. Aby uniknąć takich przekładów objaśniających jak uczebnik, rukowódstwo, posobiye, byliby najlepiej przypomnieć greczyzm enchiridion z Dubr 1897 (w SIS go nie ma). Prawdopodobnie dany element używany jest bardzo rzadko zarówno w ruszczyźnie, jak i polszczyźnie.

EPIPLOKE - kolejny termin STL bez formy rosyjskiej; w HS brak hasła. Por. epipioka w Probl 1986, s. 252.

EPISTOLOGRAFIA - wg STL jest to epistolografija, wyraz nieobecny w ObrSRJ, SIS, OrfogrSRJ, KwiatkPS i innych współczesnych słownikach. Wg HS należy go przekładać za pomocą wyrażenia epistolarnoje tworczestwo. Przekład STL można uznać za wtórny: epistolografija jest hasłem w Dubr 1897.

EPIZEUKSIS - STL ma bez odpowiednika rosyjskiego. Por. epiziewksis w Probl 1986, s. 252.

FAKTOMONTAŻ - w STL znów brak formy rosyjskiej. W HS jest przekład faktomontaż (wyraz nie figuruje w podstawowych źródłach leksykograficznych języka rosyjskiego).

FIGLIK - STL nie podaje odpowiednika rosyjskiego. Do opisowego przekładu HS w pluralu szutocznyje stiszki można dodać transkrypcję figlik, np. regularnie używaną w Obol 1983.

FILIGRAN - przekład wodianoj znak STL jest właściwszy jako odpowiednik konkurencyjnej polskiej nazwy znak wodny, natomiast tu należy wprowadzić za HS równie obce filigrań.

HOMIOPTOTON - w STL brak odpowiednika, w HS brak hasła. Por. gomieoptoton w Probl 1986, s. 253.

ILOCZASOWY - w STL brak, w HS jest z przekładem kwantitatiwnyj. Konkurencyjny odpowiednik to koliczestwiennyj; koresponduje on z wyrazem koliczestwo stanowiącym translat terminu iloczas w STL.

IMAŻYNISTA - por. SJPSzymcz i SWOTok; w HS tego hasła nie ma. Odpowiednik imażynist, wyraz zapisany w OrfogrSRJ.

INCIPIT - także ten latynizm nie ma w STL odpowiednika rosyjskiego (HS hasła nie uwzględnił). Z obserwacji opisów starodruków i manuskryptów wynika, że najczęściej używają Rosjanie w tej roli słowa naczało. Wtórnie, gdy potrzebna jest autorowi większa precyzja, występuje też określenie naczalnyje słowa, naczalnoje słowo. Trzeba też uwzględnić formę rosyjską incypit, w ślad za Lich 1983, s. 118, choć nie wydaje się by uzyskała ona większe rozpowszechnienie.

IZOKOLON - w STL bez formy rosyjskiej, w HS zrozumiały brak hasła. Por. isokołon w Probl 1986, s. 252.

JUWENILIA - w STL brak hasła, w HS jest hasło z przekładem junoszeskije proizwiedienija. Obok tego por. jednak, szczególnie np. w funkcji tytułu zbior/k/u, proste wyrażenie Junoszeskoje.

KATHARSIS - w STL bez odpowiedniej formy rosyjskiej, w HS brak hasła. Por. w rosyjskiej pisowni katarsis m. in. w TimTurSLT.

KNITTELVERS - ma STL bez odpowiednika rosyjskiego, HS nie ma tego hasła. Jeśli nie stosować transkrypcji, można przybliżyć treść hasła odpowiednikiem dolnik.

KOINE - STL nie daje formy rosyjskiej, HS nie daje hasła. Zob. kojne w SIS.

LAI - w STL nie ma formy rosyjskiej, w HS nie ma hasła (ale jest ono w SJPDor). Zob. pozycję łe w KwiatkPS.

MEISTERSINGER - w STL nie ma odpowiednika rosyjskiego, w HS brak hasła. W KwiatkPS zob. hasło miejstierzingier (jest też w OrfogrSRJ).

MERISMOS - STL nie ma odpowiednika, HS nie ma hasła. Zob. mierzim w Probl 1986, s. 253.

METABOLA - w STL brak formy rosyjskiej; hasło występuje w SJPDor, SJPSzymcz, ale nie w HS. Za KwiatkPS można ustalić odpowiednik metaboła.

MIKROPOWIEŚĆ - w STL zły odpowiednik (powiest'), w HS brak hasła. Można skonstruować odpowiednik mikroroman, na wzór neologizmu mikronowieśła z NSiZ 1984.

MINSTREL - w STL brak formy rosyjskiej. Przekład jest w HS: mieniestriel (por. ten wyraz w KwiatkPS).

MONORYM - w STL jest to hasło odsyłaczowe bez formy rosyjskiej. Hasła brak w HS, ale jest w SJPDor, SJPSzymcz. Por. w rosyjskim monorim w KwiatkPS, SIS (w ObrSRJ tej pozycji brak).

MUSICAL - STL ma bez transkrypcji rosyjskiej, którą mógłby zaczerpnąć z HS zawierającego parę przekładową musical vs. miuziki.

NOÉLS - takie hasło, nieobecne w HS, ma STL, bez formy rosyjskiej. Por. ja w KwiatkPS: noel.

NOMOS - ma STL, w HS brak. Za SIS wskaźmy formę nom, obecną też zresztą w KwiatkPS.

NORITO - w HS brak, ma STL bez transkrypcji, którą por. w KwiatkPS: norito.

OPOWIEŚĆ - STL podaje tylko odpowiednik powiest'. Precyzyjniejszy jest tu słownik nefachowy, Bogil, który wskazuje obok podstawowego powiest' drugi przekład: skazanije, zaopatrzwszy go w informację ograniczającą (chodzi o opowieść historyczną, legendarną).

OPUNIM - wśród polskich źródeł wyraz ten zdaje się mieć jedynie STL. Odpowiedni do sformułowanej tam definicji wydaje się w rosyjskim termin titłonim, który por. w słowniczku w Dmtr 1970.

OŚMIOZGŁOSKOWIEC - STL nie podaje odpowiedniej nazwy rosyjskiej. HS ma to hasło (bez kwalifikatora, podobnie jak SJPDor, SJPSzymcz, co jest przykładem niekonsekwencji lub zwykłym przeczeniem) z tłumaczeniem wośmisłożnyj stich, które nie jest z gruntu złe. Jeszcze lepszy jednak jest syntetyzm (cecha translandu!) wośmisłożnik. Brak go w KwiatkPS, ale zob. użycie w Tieor 1968, s. 28 i passim.

PANTORYM - w HS brak, ma STL bez odpowiednika. Por. w KwiatkPS hasło pantorim.

PARTIMEN - w HS brak, ma STL bez odpowiednika. Zob. hasło partima w KwiatkPS.

PIĘCIOWIERSZ - STL to hasło pominął, ale obejmuje je, HS (wprawdzie bez kwalifikatora dziedziny, którego brak też w SJP-Dor) z tłumaczeniem piatistiszyje.

REPETYTORIUM - hasło znalazło się w STL, ale bez odpowiednika rosyjskiego. Por. w HS przekład, wyraźnie opisowy, uczebnik dla powtorienija prodiennogo materiała. W praktyce przydatniejszy jest (np. jako tytuł, jego składnik czy podtytuł) zapewne konstrukt powtoritielnyj kurs.

RONDEL - STL nie ma postaci rosyjskiej, HS nie notuje użycia literaturoznawczego. Zob. hasło rondel w KwiatkPS.

ROUSSOIZM - taki ortogram występuje w STL. Jego odpowiednikiem rosyjskim jest russoizm (występuje w pracach W. M. Żyrmunskiego).

RUBAI - w HS brak, STL nie ma formy rosyjskiej. Zob. w związku z tym hasło rubai KwiatkPS.

RYBAŁTOWSKI - w STL brak. HS ma hasło, ale odsyłaczkowe, tzn. bez eksplicytnego odpowiednika. Polski koloryt można oddać wprowadzając do tekstu rosyjskiego transkrypcję rybałtowskij (nie ma go w hasle HS połączenie szutocznaja komedija jako odpowiednik nazwy komedia rybałtowska). Przymiotnika rybałtowskij używa m. in. Sofr 1981, s. 42 i passim.

SARMATYZM - hasło STL bez formy rosyjskiej. HS wprowadził wyraz sarmatizm z odpowiednim komentarzem nawiasowym.

SECESJA - ma STL odpowiednik stil modern. Słownik pomija tym samym bliższy i pokrewny dźwiękowo termin secession. Przekład ten - słusznie jako wystarczający - podaje HS, Bogił.

SICILIANA - w HS brak, ma STL bez formy rosyjskiej. Zob. w KwiatkPS pozycję sicyliana.

SIRAT - w HS zrozumiały brak, STL ma, ale bez formy rosyjskiej. Odpowiednik: sirat.

SPIRITUALS - w STL nie ma postaci rosyjskiej, w HS nie ma hasła. Zob. w SIS hasło spiriczueł; NSiZ 1984 wskazuje też formę w pluralu: spiriczuełs.

STASIMON - w STL nie ma formy rosyjskiej. Ma SJP-Dor, ale w HS tego hasła brak. w DGRS odpowiedni wyraz ma przekład stasim.

SYLABIKA - tego hasła nie ma ani STL, ani HS, ale jest w

SJPDor. Za Gasp 1984, np. s. 14 można wprowadzić odpowiednik siłłabika, wyraz nieobecny w KwiatkPS (jako hasło).

SYLABOTONIK - nie ma go w STL, choć jest w SJPSupł. Przekład w HS: siłłabotoniczeskij stich.

SYLABOTONISTA - brak w STL, w HS, jest w SJPDor. Prawdopodobny odpowiednik to siłłabotonist.

SYLABOTONIZM - w STL nie ma odpowiednika rosyjskiego. Hasło występuje w SJPDor, SJPSzymcz, ale nie w HS. Za tekstem Gasp 1984 można ustalić odpowiednik siłłabo-tonika.

SZEKSPIRYZM - w HS brak, STL nie ma postaci rosyjskiej. Należy wprowadzić analogiczny twór szekspirizm (m. in. z tekstów W. M. Żyrmunskiego).

TABULATURA - STL nie ma takiego hasła, ale wyraz został w tym słowniku użyty w hasle Meistersinger. HS ma z odniesieniem muzycznym formę tabulatura. Za SIS trzeba wziąć jeszcze pod uwagę odpowiednik tabułatura.

TAUTOGRAM - w STL hasło nie ma przekładu. W HS hasło jest bez kwalifikacji, z przekładem tawtoqramma. Odnotować wypada nieidentyczność definicji samego terminu sformułowanej w STL i SWOTok. Pierwsza mówi po prostu o tekście, druga zaś o utworze wierszowanym. W KwiatkPS i SIS definicje też mówią tylko o utworze wierszowanym.

TETRAMETR - w STL hasło bez postaci rosyjskiej. Można ją znaleźć w HS; tietramietr potwierdza m. in. KwiatkPS.

TETRAPODIA - w STL brak odpowiednika, w HS brak hasła. Por. w KwiatkPS hasło tietrapodija.

TRADYCJONALIZM - wg STL tłumaczy się wyrazem tradicyonnost', choć w świetle danych MAS nie wydaje się on być trafniejszy niż tradycjonalizm. W HS znalazł się odpowiednik tradicyonizm, wyraz nie występujący w moich źródłach słownikowych; być może jest to rezultat haplografii - vox nihili.

TRUWER - w STL nie ma postaci rosyjskiej. Zob. HS i hasło truwery w KwiatkPS.

TRZYAKTÓWKA - w STL zrozumiały brak tego hasła, które w SJPDor ma kwalifikator "pot". Tłumaczenie HS triochaktnaja pjesa nie ma tej wartości stylistycznej, co powinno być w artykule odpowiednio zasygnalizowane.

ULTRAISTA - brak w STL i HS. Niewątpliwym odpowiednikiem: ultra-ist.

ULTRAIZM - w STL brak odpowiednika rosyjskiego. HS nie ma hasła. Por. hasło ultraizm w BSE.

WALENRODYZM - w STL znowu brak formacji rosyjskiej. HS proponuje jako odpowiednik interpretację treści: dwojnaja igra w stanie wragow (wspartą objaśnieniem nawiasowym: po imieni giero-ja poemy A. Mickiewicza "Konrad Wallenrod"). Pozostaje jeszcze możliwość utworzenia formy wallenrodizm.

WERSALIKI - pozycja włączona do zestawu haseł STL z odpowiednikiem zagiawnyje bukwy. W HS ma ona kwalifikator "poligr." i przekład propisnoj szrift. Oba tłumaczenia nie wyczerpują możliwości przekładu hasła: por. jeszcze w WSTPR: propisnyje bukwy, zagiawnyje bukwy.

SKRÓTY WYKORZYSTANYCH SŁOWNIKÓW I INNYCH PRAC

- Bog11 - A. B o g u s ł a w s k i, Ilustrowany słownik rosyjsko-polski polsko-rosyjski, t. 1-2, Warszawa 1983.
- BSE - Bolszaja Sowietskaja Encykłopedija, t. 26, Moskwa 1977.
- DGRS - I. Ch. D w o r i e c k i j, Driewniegrieczesko-ruszkij słowar', t. 1-2, Moskwa 1958.
- Dmitr 1970 - W. G. D m i t r i j e w, Skrywszyje swojo imia. Iz istorii psiewdonimow i anonimow, Moskwa 1970.
- Dubr 1897 - N. D u b r o w s k i j, Połnyj tołkowyj słowar' wsiech ob-szczepotriebitielnych inostrannyh słow..., Moskwa 1897.
- Gasp 1984 - M. Ł. G a s p a r o w, Oczerk istorii rússkogo sticha. Mier-trika, ritmika, rifma, strofika, Moskwa 1984.
- HS - D. H e s s e n, R. S t y p u ł a, Wielki słownik polsko-rosyjski, t. 1-2, Moskwa-Warszawa 1979.
- KwiatkPS - A. K w i a t k o w s k i j, Poeticzeskij słowar', Moskwa 1966.
- Lich 1983 - D. S. L i c h a c z o w, Tiekstołogija. Na materiale rússkoj litieratury X-XVII wiekow, Leningrad 1983.
- MAS - Słowar' rússkogo jazyka w czetyrioch tomach, AN SSSR, Moskwa 1981-1984.
- NSiZ 1984 - Nowyje słowa i znaczenija. Słowar'-sprawocznik..., ried. N. Z. K o t i e ł o w o j, Moskwa 1984.
- Obol 1983 - W. B. O b o l e w i c z, Istorija polskoj litieratury (Srie-dniewiekowje, Rienessans), Leningrad 1983.

- ObrSRJ - Obratnyj słowar' russkogo jazyka. Około 125 000 słow, Moskwa 1974.
- OrfogrSRJ - Orfograficznyj słowar' russkogo jazyka, podgotowl. E. Z. Bukczinow, Moskwa 1982.
- Probl 1986 - Problemy litieraturnoj tieorii w Wizantii i łatinokom sriedniewiekowje, otw. ried. M. Ł. Gasparow, Moskwa 1986.
- SIS - Słowar' inostrannyh słow, Moskwa 1982.
- SJPDor - Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 1-10, Warszawa 1958-1968.
- SJPSupl - Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 11: suplement, Warszawa 1969.
- SJPSzymcz - Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, t. 1-3, Warszawa 1978-1980.
- Sofr 1981 - L. A. Sofronowa, Poetika sławianskogo tientra, Moskwa 1981.
- STL - M. Głowinski, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, Słownik terminów literackich, red. J. Sławiński, Wrocław 1976.
- SWOTok - Słownik wyrazów obcych, red. J. Tokarski, Warszawa 1982.
- Tieor 1968 - Tieorija sticha, otw. ried. W. J. Chołszewnikow, Leningrad 1968.
- TimTurSLT - Słowar' litieraturowiedczeskich tierminow, ried.-sost. L. I. Timofiejew, S. W. Turajew, Moskwa 1974.
- ZalCSRJ - A. A. Zaliznik, Grammaticzeskij słowar' russkogo jazyka. Słowoizmienienije, Moskwa 1977.

Instytut
Filologii Rosyjskiej UMK
w Toruniu

Ян Вавжинчик

КРИТИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ
К ПОЛЬСКО-РУССКОМУ ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОМУ СЛОВАРЮ

Переводы литературоведческой терминологии, даваемые в общих польско-русских и специальных, терминологических словарях, во многих случаях не удовлетворяют, являются ошибочными или неточными; сравнительно боль-

шая группа терминов дается вообще без русского эквивалента. Предлагаемая работа содержит замечания по почти 80 терминам из области литературоведения. Приведенный материал может быть использован для составления специального переводного словаря польской литературоведческой лексики.